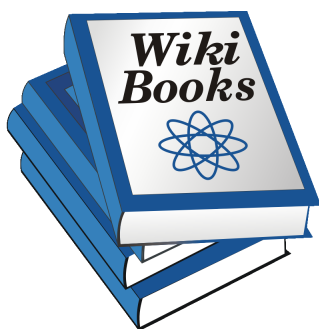

Gramatyka języka esperanto

autorzy Wikibooks

*Stworzone na Wikibooks,
bibliotece wolnych podręczników.*

Copyright © 2008 autorzy Wikibooks.

Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the GNU Free Documentation License, Version 1.2 or any later version published by the Free Software Foundation; with no Invariant Sections, no Front-Cover Texts, and no Back-Cover Texts. A copy of the license is included in the section entitled “GNU Free Documentation License”.

Udziela się zezwolenia na kopiowanie, rozpowszechnianie i/lub modyfikację treści artykułów polskich Wikibooks zgodnie z zasadami Licencji GNU Wolnej Dokumentacji (GNU Free Documentation License) w wersji 1.2 lub dowolnej późniejszej opublikowanej przez Free Software Foundation; bez Sekcji Niezmiennych, Tekstu na Przedniej Okładce i bez Tekstu na Tylnej Okładce. Kopia tekstu licencji znajduje się w części zatytułowanej „GNU Free Documentation License”.

Dodatkowe objaśnienia są podane w dodatku „Dalsze wykorzystanie tej książki”.

Wikibooks nie udziela żadnych gwarancji, zapewnień ani obietnic dotyczących poprawności publikowanych treści. Nie udziela też żadnych innych gwarancji, zarówno jednoznacznych, jak i dorozumianych.

Spis treści

Rozdział 1. Wprowadzenie do gramatyki	5
1.1. Zasady ogólne	5
1.2. Alfabet	5
1.3. Szesnaście reguł Zamenhofa	6
Rozdział 2. Substantivo - Rzeczownik	9
2.1. Liczba mnoga	9
2.2. Rodzaj	9
2.3. Odmiana przez przypadki	10
2.4. Przedimek La	10
Rozdział 3. Adjektivo - Przymiotnik	11
3.1. Odmiana przez przypadki	11
3.2. Stopniowanie	11
Rozdział 4. Pronomo - Zaimek	13
4.1. Zaimki osobowe	13
4.2. Zaimek dzierżawczy	13
Rozdział 5. Verbo - Czasownik	15
Rozdział 6. Czas teraźniejszy	17
6.1. Zdanie twierdzące	17
6.2. Zdanie pytające	17
6.3. Zdanie przeczące	17
Rozdział 7. Czas przyszły	19
7.1. Zdanie twierdzące	19
7.2. Zdanie pytające	19
7.3. Zdanie przeczące	19
Rozdział 8. Czas przeszły	21
8.1. Zdanie twierdzące	21
8.2. Zdanie pytające	21
8.3. Zdanie przeczące	21
Rozdział 9. Imiesłów	23
9.1. Imiesłów czynny	23
9.2. Imiesłów bierny	23
9.3. Zdania z imiesłowami	23
Rozdział 10. Prepozicio - Przyimek	25
10.1. Przyimki proste	25

10.2. Przyimki określające przestrzeń	26
10.3. Przyimki określające czas	26
Rozdział 11. Adverbo - Przysłówek	27
11.1. Przysłówek od liczebników	27
11.2. Przysłówki miejsca	28
11.3. Przysłówki czasu	28
11.4. Przysłówki kierunku	28
Rozdział 12. Numeralo - Liczebnik	29
12.1. Liczebniki główne	29
12.2. Liczebniki porządkowe	29
12.3. Liczebniki ułamkowe	30
12.4. Przysłówek od liczebników	30
12.5. Rzeczowniki od liczebników	30
12.6. Przymiotniki od liczebników	31
Rozdział 13. Korelativo - Korelatywy	33
Rozdział 14. Mowa zależna	37
Rozdział 15. Zdania złożone	39
15.1. Zdania złożone równorzędnie	39
15.2. Zdania złożone podrzędnie	39
Rozdział 16. Słowotwórstwo	41
16.1. Wyrazy podstawowe	41
16.2. Przedrostki	42
16.3. Przyrostki	43
16.4. Wyrazy pochodne	44
Rozdział 17. Więcej o esperanto	45
Dodatek A. Informacje o pliku i historia	47
A.1. Historia	47
A.2. Informacje o pliku PDF i historia	47
A.3. Autorzy	47
Dodatek B. GNU Free Documentation License	49

Rozdział 1

Wprowadzenie do gramatyki

Mimo, że Zamenhof jako podstawę gramatyki esperanto podał tylko 16 reguł, to jednak jest ona obecnie nieco szersza. A poparta przykładami dobrze wpłynie na zrozumienie zasad.

1.1. Zasady ogólne

1. każdy wyraz czyta się tak jak pisze.
2. akcent zawsze pada na przedostatnią sylabę.
3. szyk wyrazów w zdaniu jest dowolny pod warunkiem jednoznaczności.
4. zdania oznajmujące kończą się “.”, pytające “?” a rozkazujące “!”.

1.2. Alfabet

Oryginalny alfabet składał się z 28 liter w tym 6 liter ze znakami diakrytycznymi. Jednak już po opublikowaniu alfabetu okazało się, że są pewne problemy techniczne (brak odpowiednich czcionek drukarskich) by móc pisać tym alfabetem. Dlatego też Zamenhof podał, że zamiast liter ze znakami diakrytycznymi można pisać literę z której została ona utworzona dodając po niej literę **h**. Jednak w dobie internetu system ten się nie przyjął i obecnie najpopularniejszym zamiennikiem liter ze znakami diakrytycznymi jest pisanie ich z następującą literą **x**.

$$\hat{c} = cx, \hat{g} = gx, \hat{h} = hx, \hat{j} = jx, \hat{s} = sx, \hat{u} = ux$$

Z czasem wypadła również z użycia litera \hat{h} (hx), gdyż nie jest obecnie rozróżnialna w wymowie, w większości języków, od **h**.

Oto oryginalny alfabet:

a — a	b — b	c — c	\hat{c} — cz	d — d	e — e	f — f
g — g	\hat{g} — dź	h — h	\hat{h} — ch	i — i	j — j	\hat{j} — ź
k — k	l — l	m — m	n — n	o — o	p — p	r — r
s — s	\hat{s} — sz	t — t	u — u	\hat{u} — ł	v — w	z — z

1.3. Szesnaście reguł Zamenhofa

Oto szesnaście reguł, które Zamenhof zamieścił w pierwszej ze swoich książek.

A) ABECADŁO

a — a	b — b	c — c	ĉ — cz	d — d	e — e	f — f
g — g	ĝ — dź	h — h	ĥ — ch	i — i	j — j	ĵ — ź
k — k	l — l	m — m	n — n	o — o	p — p	r — r
s — s	ŝ — sz	t — t	u — u	ŭ — ł	v — w	z — z

UWAGA. — Drukarnia, nie posiadająca czcionek ze znaczkami, może zamiast \hat{c} , \hat{g} , \hat{h} , \hat{j} , \hat{s} , \hat{u} , drukować *cx, gx, hx, jx, sh i ux* (albo, co jest mniej pularnie, *ch, gh, hh, jh, sh, uh*).

B) CZĘŚCI MOWY

1. Przedimka nieokreślonego nie ma; jest tylko określony la, wspólny dla wszystkich rodzajów, przypadków i liczb.
2. Rzeczownik kończy się zawsze na o. Dla utworzenia liczby mnogiej dodaje się końcówkę j. Przypadków jest dwa: mianownik (nominativus) i biernik (accusativus); ten ostatni powstaje z mianownika przez dodanie zakończenia n. Resztę przypadków oddaje się za pomocą przyimków: dla dopełniacza (genitivus) — de (od), dla celownika (dativus) — al (do), dla narzędnika (instrumentalis) — per (przez), lub inne przyimki odpowiednio do znaczenia. Przykłady: patr/o ojciec, al patr/o ojcu, patr/o/n ojca (przypadek czwarty), por patr/o/j dla ojców, patro/j/n ojców (przyp. czwarty).
3. Przymiotnik zawsze kończy się na a. Przypadki i liczby te same co dla rzeczownika. Stopień wyższy tworzy się przez dodanie wyrazu pli (więcej), a najwyższy przez dodanie plej (najwięcej); wyraz „niż” tłumaczy się przez ol. Przykład: Pli blank/a ol neĝ/o bielszy od śniegu.
4. Liczebniki główne nie odmieniają się: unu (1), du (2), tri (3), kvar (4), kvin (5), ses (6), sep (7), ok (8), naŭ (9), dek (10), cent (100), mil (1000). Dziesiątki i setki tworzą się przez proste połączenie liczebników. Dla utworzenia liczebników porządkowych dodaje się końcówka przymiotnika, dla wielorakich — przyrostek obl, dla ułamkowych — on, dla zbiorowych — op, dla podziałowych — wyraz po. Prócz tego mogą być liczebniki rzeczowne i przysłówkowe. Przykłady: kvin/cent tri/dek tri = 533; kvar/a czwarty; unu/o jednostka; du/e po wtóre; tri/obl/a potrójny, trojaki; kvar/on/o czwarta część; du/op/e we dwoje; po kvin po pięć.
5. Zaimki osobiste: mi (ja), vi (wy, ty) li (on), ŝi (ona), ĝi (ono; o rzeczy lub zwierzęciu), si (siebie) ni (my), ili (oni, one), oni (zaimek nieosobisty liczby mnogiej); dzierżawcze tworzą się przez dodanie końcówki przymiotnika. Zaimki odmieniają się jak rzeczowniki. Przykłady: mi/n mnie (przyp. czwarty); mi/a mój.

6. Słowo nie odmienia się przez osoby i liczby. Np. mi far/as ja czynię, la patr/o far/as ojciec czyni, ili far/as oni czynią.

Formy słowa:

- Czas teraźniejszy ma zakończenie as. (Przykład: mi far/as ja czynię).
- Czas przeszły — is (li far/is on czynił).
- Czas przyszły — os (ili far/os oni będą czynili).
- Tryb warunkowy — us (ši far/us ona by czyniła).
- Tryb rozkazujący — u (far/u czyń, czyńcie).
- Tryb bezokoliczny — i (far/i czynić).
- Imiesłowy (odmienne i nieodmienne):
 - Imiesłów czynny czasu teraźniejszego — ant (far/ant/a czyniący, far/ant/e czyniąc).
 - Imiesłów czynny czasu przeszłego — int (far/int/a który uczynił).
 - Imiesłów czynny czasu przyszłego — ont (far/ont/a który uczyni).
 - Imiesłów bierny czasu teraźniejszego. — at (far/at/a czyniony).
 - Imiesłów bierny czasu przeszłego — it (far/it/a uczyniony).
 - Imiesłów bierny czasu przyszłego — ot (far/ot/a mający być uczynionym).

Wszystkie formy strony biernej tworzą się za pomocą odpowiedniej formy słowa est być i imiesłów biernego danego słowa; używa się przy tym przyimka de (np. ši est/as am/at/a de čiu/j — ona kochana jest przez wszystkich).

7. Przysłówki mają zakończenie e. Stopniowanie podobne jest do stopniowania przymiotników (np. mi/a frat/o pli bon/e kant/as ol mi — brat mój lepiej śpiewa ode mnie).
8. Przyimki rządzą wszystkie przypadkiem pierwszym

C) PRAWIDŁA OGÓLNE

9. Każdy wyraz tak się czyta, jak się pisze.
10. Akcent pada zawsze na przedostatnią zgłoskę.
11. Wyrazy złożone tworzą się przez proste połączenie wyrazów (główny na końcu). Przykład: vapor/šip/o, parostatek — z vapor para, šip okręt, o — końcówka rzeczownika.
12. Przy innym przeczącym wyrazie opuszcza się przysłówek przeczący ne (np. mi nieniam vid/is nigdy nie widziałem).
13. Na pytanie „dokąd” wyrazy przybierają końcówkę przypadku czwartego (np. tie tam (w tamtym miejscu) — tie/n tam (do tamtego miejsca); Varsovi/o/n (do Warszawy).
14. Każdy przyimek ma określone, stałe znaczenie; jeżeli należy użyć przyimka w wypadkach, gdzie wybór jego nie wpływa z natury rzeczy, używany bywa przyimek je, który nie ma samoistnego znaczenia (np. ĝoj/i je tio cieszyć się z tego; mal/san/a je la okul/o/j chory na oczy; enu/o je la patr/uj/o tęsknota za ojczyzną i t. p. Jasność języka wcale wskutek tego nie szwankuje, albowiem w tym razie wszystkie języki używają jakiegokolwiek przyimka, byle go tylko zwyczaj uświęcił; w języku zaś międzynarodowym sankcja we wszystkich podobnych wypadkach nadaną została jednemu tylko przyimkowi je). Zamiast

przyimka je używać też można, przypadku czwartego bez przyimka tam, gdzie nie zachodzi obawa dwuznaczności.

15. Tak zwane wyrazy „cudzoziemskie” t. j. takie, które większość języków przyjęła z jednego obcego źródła, nie ulegają w języku międzynarodowym żadnej zmianie, lecz otrzymują tylko pisownię międzynarodową; przy rozmaitych wszakże wyrazach jednego źródłosłowu, lepiej używać bez zmiany tylko wyrazu pierwotnego, a inne tworzyć według prawideł języka międzynarodowego (np. teatr/o — teatr, lecz teatralny — teatr/a).
16. Końcówkę rzeczownika i przedimka można opuścić i zastąpić apostrofem (np. Siller' zam. Siller/o; de l' mond/o zamiast de la mond/o).

Rozdział 2

Substantivo - Rzeczownik

W esperanto rzeczowniki kończą się na literę **-o**. Końcówkę rzeczownika można opuścić i zastąpić apostrofem, ale zabieg ten charakterystyczny jest raczej dla języka artystycznego (np. poezja) niż potocznego.

- *domo* (*dom'*) — dom
- *homo* (*hom'*) — człowiek
- *viro* (*vir'*) — mężczyzna
- *hundo* (*hund'*) — pies

2.1. Liczba mnoga

Rzeczownik może występować w dwóch (jak w np. języku polskim) liczbach: pojedynczej i mnogiej. Liczbę mnogą tworzymy, dodając do liczby pojedynczej końcówkę **-j**, np.:

l. pojedyncza	l. mnoga
<i>domo</i> — dom	<i>domoj</i> — domy
<i>homo</i> — człowiek	<i>homoj</i> — ludzie
<i>viro</i> — mężczyzna	<i>viroj</i> — mężczyźni
<i>hundo</i> — pies	<i>hundoj</i> — psy

2.2. Rodzaj

W esperanto nie ma rodzaju gramatycznego, jak w języku polskim czy niemieckim. Występuje za to rodzaj naturalny (tak jak w angielskim):

1. r. męski — rzeczowniki określające mężczyzn
2. r. żeński — rzeczowniki określające kobiety
3. r. nijaki — pozostałe

Rodzaj rzeczownika ma znaczenie tylko wtedy, gdy chcemy dany rzeczownik zastąpić zaimkiem osobowym lub dzierżawczym — np. zamiast *viro* (mężczyzna) możemy powiedzieć *li*.

2.3. Odmiana przez przypadki

W esperanto występuje tylko jeden przypadek tworzony przez końcówkę. Jest to **biernik**. Aby utworzyć biernik rzeczownika, należy dodać do niego końcówkę **-n**. Inne przypadki tworzy się przez dodanie odpowiednich przyimków np.:

Przypadek	<i>domo</i> — dom	<i>domoj</i> — domy
Mianownik	<i>domo</i>	<i>domoj</i>
Dopełniacz	de <i>domo</i>	de <i>domoj</i>
Celownik	al <i>domo</i>	al <i>domoj</i>
Biernik	<i>domon</i>	<i>domojn</i>
Narzędnik	per <i>domo</i>	per <i>domoj</i>
Miejscownik	pri <i>domo</i>	pri <i>domoj</i>

Jeżeli w danym zdaniu występuje naturalnie jakiś inny przyimek, to nie stosuje się dodatkowo wyżej wymienionych przyimków. Innymi słowy jeżeli po czasowniku ma wystąpić rzeczownik w odpowiednim przypadku, ale nie ma łączącego przyimka, to stosuje się “służbowy” przyimek dla danego przypadku.

Przyimki **de** i **al** oprócz stosowania ich w odmianie przez przypadki mają swoje własne znaczenie. I tak **de** znaczy **od** a **al** znaczy **do**.

2.4. Przedimek *La*

Przedimek *La* jest używany, jeżeli dana rzecz/osoba jest znana rozmówcy, np. dlatego, że została wcześniej wspomniana w rozmowie.

Rozdział 3

Adjektivo - Przymiotnik

1. Przymiotniki kończą się na literę **-a** .
2. **Nie** odmieniają się przez rodzaje.
3. Odmieniają się przez liczby jak rzeczowniki (**-j**), np.:
 - *bela* — piękny, piękna
 - *belaj* — piękni, piękne
 - *bona* — dobry, dobra
 - *bonaj* — dobrzy, dobre

3.1. Odmiana przez przypadki

Przymiotniki odmieniają się przez przypadki razem z rzeczownikiem, np.:

Przypadek	<i>bela domo</i> — ładny dom	<i>belaj domoj</i> — ładne domy
Mianownik	<i>bela domo</i>	<i>belaj domoj</i>
Dopełniacz	de <i>bela domo</i>	de <i>belaj domoj</i>
Celownik	al <i>bela domo</i>	al <i>belaj domoj</i>
Biernik	<i>belan domon</i>	<i>belajn domojn</i>
Narzędnik	per <i>bela domo</i>	per <i>belaj domoj</i>
Miejscownik	pri/en/sur itp. <i>bela domo</i>	pri/en/sur itp. <i>belaj domoj</i>

3.2. Stopniowanie

Przymiotniki (jak w j. polskim) podlegają stopniowaniu. Stopnie tworzy się przez dodanie odpowiedniego przyimka. Dla stopnia wyższego **pli** dla najwyższego **plej** np.:

1. **rugxa** — czerwony
2. **pli rugxa** — czerwiejszy, bardziej czerwony
3. **plej rugxa** — najbardziej czerwony

3.2.1. Porównania

Porównania w Esperanto mają specjalną budowę np.:

- Stopień równy:
 - rugxa auxto estas **tiel** rapida, **kiel** verda auto. — czerwone auto jest **tak samo** szybkie **jak** zielone.
 - mia auxto estas **tiel** rapida, **kiel** bela. — moje auto jest **tak** szybkie **jak** ładne.
- Stopień wyższy:
 - farbo estas **pli** rugxa **ol** sango — farba jest *czerwieńsza* **od** krwi.
 - via auxto estas **pli** rapida **ol** mia — twoje auto jest szybsze niż moje.
- Stopień najwyższy:
 - lia auxto estas **plej** rapida — jego auto jest **najszybsze**.
 - mia auxto estas **malplej** rapida — moje auto jest **najmniej** szybkie.

Rozdział 4

Pronomo - Zaimek

Zaimek jest częścią mowy zastępującą rzeczownik.

4.1. Zaimki osobowe

osoba, rodzaj	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
1 osoba	<i>mi</i>	<i>ni</i>
2 osoba	<i>vi</i>	<i>vi</i>
3 osoba, rodzaj męski	<i>li</i>	ili
3 osoba, rodzaj żeński	<i>ŝi</i>	ili
3 osoba, rodzaj nijaki	<i>ĝi</i>	ili
zaimek zwrotny (<i>siĝ</i>)	<i>si</i>	<i>si</i>
zaimek bezosobowy	<i>oni</i>	<i>oni</i>

4.2. Zaimek dzierżawczy

Aby utworzyć zaimek dzierżawczy należy do zaimka dodać końcówkę **-a** np.:

- *mia* — mój, moje, moja
- *via* — twój, twoje, twoja
- itd.

Zaimek dzierżawczy odmienia się razem z rzeczownikiem przez liczby i przypadki.
np.:

- ***mia najbaro*** — mój sąsiad
- ***miaj najbaroj*** — moi sąsiedzi
- ***mian najbaron*** — mojego sąsiada
- ***miajn najbarojn*** — moich sąsiadów

- ***mia libro*** — moja książka
- ***miaj libroj*** — moje książki
- ***mian libron*** — moją książkę
- ***miajn librojn*** — moje książki

Rozdział 5

Verbo - Czasownik

Czasowniki w języku Esperanto kończą się na literę **-i** (jest to forma bezokolicznikowa) np.:

- **esti** — być
- **scii** — wiedzieć, znać
- **havi** — mieć
- **voli** — chcieć
- **konstrui** — budować

5.0.1. Czasy

W esperanto występują trzy czasy przez które odmienia się czasownik:

1. teraźniejszy (ma końcówkę **-as**)
2. przyszły (ma końcówkę **-os**)
3. przeszły (ma końcówkę **-is**)

5.0.2. Czasowniki modalne

czasownik po czasowniku występuje w bezokoliczniku, czyli:

- chcę budować — **mi volas konstrui**
- mogę zrobić — **mi povas fari**
- muszę zamknąć — **mi devas fermi**
- idę aby budować — **mi iras por konstrui**

5.0.3. Tryby

- tryb rozkazujący (końcówka **-u**)
- tryb przypuszczający(końcówka **-us**)

5.0.4. Strony

- strona czynna — normalna odmiana czasownika
- strona bierna — poprzez imiesłów bierny
- strona zwrotna — do czasownika dodawana jest odpowiedni zaimek np.:
 - **mi lavas min** — myję się — (dosłownie “ja myję mnie”)
 - **vi lavas vin**

- **li lavas sin** — on myje się
- **sxi lavas sin**
- **gxi lavas sin**
- **ni lavas nib**
- **ili lavas sin**

5.0.5. Imiesłowy

- imiesłów czynny
 - czasu teraźniejszego (końcówka **-anta**)
 - czasu przyszłego (końcówka **-onta**)
 - czasu przeszłego (końcówka **-inta**)
- imiesłów bierny (tworzony z odpowiednią formą czasownika **esti**)
 - czasu teraźniejszego (końcówka **-ata**)
 - czasu przyszłego (końcówka **-ota**)
 - czasu przeszłego (końcówka **-ita**)

Imiesłowy mogą mieć formę przymiotnika **-a** (jak powyżej), rzeczownika **-o** lub przysłówka **-e** np.: **leganta** — czytający, **leganto** — czytający (prelegent)

Rozdział 6

Czas teraźniejszy

Czas teraźniejszy służy do mówienia o wydarzeniach, które dzieją się w danej chwili. Zarówno jeżeli chodzi o właśnie dziejące się jak i w ogólności trwające. Używa się go do przysłów, powiedzeń i formułowania różnego typu twierdzeń.

6.1. Zdanie twierdzące

Przed każdym czasownikiem musi stać rzeczownik lub zaimek na miejscu podmiotu. W czasie teraźniejszym czasownik przyjmuje końcówkę **-as** niezależnie od rodzaju, osoby i liczby.

- **mi estas** — ja jestem
- **vi estas** — wy jesteście/ ty jesteś
- **ĝi estas** — ono jest
- **ili estas** — oni/one są
- **hundo estas** — pies jest
- **oni diras** — mówi się
- **oni vidas** — widać

6.2. Zdanie pytające

Zdanie pytające tworzymy na podstawie twierdzącego dodając na początku słowo **Cu** (por. w j. polskim *_czy_*). np.:

- **ĉu mi estas?** — czy ja jestem?
- **ĉu hundo estas?** — czy jest pies?

6.3. Zdanie przeczące

Zdanie przeczące tworzymy na podstawie twierdzącego dodając przed czasownikiem słowo **ne** np.:

- **mi ne amas ŝin** — ja nie kocham jej.
- **li ne estas hidroliko** — on nie jest hydraulikiem.

Rozdział 7

Czas przyszły

Czas przyszły służy do mówienia o wydarzeniach, które mają się stać. Ale nie takie, które się już dzieją i będą się dziać.

7.1. Zdanie twierdzące

Przed każdym czasownikiem musi stać rzeczownik lub zaimek na miejscu podmiotu. W czasie przyszłym czasownik przyjmuje końcówkę **-os** niezależnie od rodzaju, osoby i liczby.

- **mi estos** — ja będę
- **vi estos** — wy będziecie/ ty będziesz
- **ĝi estos** — ono będzie
- **ili estos** — oni/one będą
- **hundo estos** — pies będzie
- **oni diros** — będzie mówiło się
- **oni pensos** — będzie się myślało

7.2. Zdanie pytające

Zdanie pytające tworzymy na podstawie twierdzącego dodając na początku słowo **Cu** (por. w j. polskim **_czy_**). np.:

- **ĉu mi estos?** — czy ja będę?
- **ĉu hundo estos?** — czy będzie pies?

7.3. Zdanie przeczące

Zdanie przeczące tworzymy na podstawie twierdzącego dodając przed czasownikiem słowo **ne** np.:

- **mi ne amos ŝin** — ja nie będę kochał jej.
- **li ne estos hidroliko** — on nie będzie hydraulikiem.

Rozdział 8

Czas przeszły

Czas przeszły służy do mówienia o wydarzeniach, które już zaszły. Ale nie takie, które się kiedyś stały i dzieją się teraz.

8.1. Zdanie twierdzące

Przed każdym czasownikiem musi stać rzeczownik lub zaimek na miejscu podmiotu. W czasie przeszłym czasownik przyjmuje końcówkę **-is** niezależnie od rodzaju, osoby i liczby.

- **mi estis** — ja byłem
- **vi estis** — wy byliście/ ty byłeś
- **gxi estis** — ono było
- **ili estis** — oni byli/ one były
- **hundo estis** — pies był
- **oni diris** — mówiło się
- **oni pensis** — myślano

8.2. Zdanie pytające

Zdanie pytające tworzymy na podstawie twierdzącego dodając na początku słowo **Cxu** (por. w j. polskim **_czy_**). np.:

- **cxu mi estis?** — czy ja byłem?
- **cxu hundo estis?** — czy był pies?

8.3. Zdanie przeczące

Zdanie przeczące tworzymy na podstawie twierdzącego dodając przed czasownikiem słowo **ne** np.:

- **mi ne lavis sxin** — ja nie kochałem jej.
- **li ne estis hidroliko** — on nie był hydraulikiem.

Rozdział 9

Imiesłów

Imiesłów to forma czasownika mająca cechy przymiotnika, przysłówka lub rzeczownika. W esperanto wyróżniamy dwa rodzaje imiesłowów: czynny i bierny.

9.1. Imiesłów czynny

Imiesłów czynny tworzymy dodając do tematu czasownika końcówkę **-ant**, **-ont** albo **-int** oraz odpowiednią końcówkę rzeczownika (**-o**), przymiotnika (**-a**) i przysłówka (**-e**) np.:

- *leganta* — czytający
- *leginta* — byłem czytający
- *legonta* — będę czytający

9.2. Imiesłów bierny

Imiesłów bierny tworzymy dodając do tematu czasownika końcówkę **-at**, **-ot** albo **-it** oraz odpowiednią końcówkę rzeczownika (**-o**), przymiotnika (**-a**) i przysłówka (**-e**) np.:

- *legata* — czytana
- *legita* — była czytana
- *legota* — będzie czytana

9.3. Zdania z imiesłowami

Zdania z imiesłowami czynnymi:

- **mi legas libron** — ja czytam książkę.
- **mi estas leganta libron** — jestem czytający książkę.

9.3.1. Strona bierna

Strona bierna zawsze tworzona jest z odpowiednią formą czasownika **esti**, np.:

- strona czynna: **mi legas libron** — ja czytam książkę.
- strona bierna: **libro estas legata de mi** — książka jest czytana przeze mnie.

9.3.2. Imiesłowy w czasach

Imiesłowy można używać razem nie tylko w czasie teraźniejszym jak w podanych powyżej przykładach, ale również z pozostałymi czasami. Dzięki temu można się wyrazić precyzyjniej o danej czynności. Prześledźmy to na przykładzie zdania:

ja kupuję mleko — **mi acxetas lakton**

Jeżeli czynność dana odbywała się teraz to:

- mi estas acxet**anta** lakton — jestem kupujący mleko
- mi estas acxet**inta** lakton — jestem takim, który kupił mleko
- mi estas acxet**onta** lakton — jestem takim, który kupi mleko (w sensie *stoję* w kolejce i zaraz kupię).

Jeżeli czynność dana odbywała się wcześniej to:

- mi estis acxet**anta** lakton — byłem kupujący mleko
- mi estis acxet**inta** lakton — byłem takim, który kupił mleko; kupilem był mleko
- mi estis acxet**onta** lakton — byłem takim, który kupi mleko (w sensie *stałem* w kolejce i zaraz kupię).

Jeżeli czynność dana odbędzie się to:

- mi estos acxet**anta** lakton — będę kupujący mleko
- mi estos acxet**inta** lakton — będę kupiwszy mleko
- mi estos acxet**onta** lakton — będę takim, który kupi mleko (w sensie *będę stał* w kolejce i zaraz kupię).

W stronie biernej

Jeżeli czynność dana odbywała się teraz to:

- lakto estas acxet**ata** de mi — mleko jest kupowane przeze mnie
- lakto estas acxet**ita** de mi — mleko jest kupione przeze mnie
- lakto estas acxet**ota** de mi — mleko będzie kupione przeze mnie (w sensie *stoję* w kolejce i zaraz kupię).

Jeżeli czynność dana odbywała się wcześniej to:

- lakto estis acxet**ata** de mi — mleko było kupowane przeze mnie
- lakto estis acxet**ita** de mi — mleko było kupione przeze mnie
- lakto estis acxet**ota** de mi — “mleko będzie kupione przeze mnie” (w sensie *stałem* w kolejce i zaraz kupię).

Jeżeli czynność dana odbędzie się to:

- lakto estos acxet**ata** de mi — mleko będzie kupowane przeze mnie
- lakto estos acxet**ita** de mi — mleko będzie kupione przeze mnie
- lakto estos acxet**ota** de mi — “mleko będzie kupione przeze mnie” (w sensie *będę stał* w kolejce i zaraz kupię).

Jak widać niektóre konstrukcje dość ciężko się tłumaczy na j. polski mimo, że sens zdania jest dość jasny.

Rozdział 10

Prepozicio - Przyimek

Przyimek łączy się z wyrazem i nadaje mu inny sens. np.: i oraz itp. Nie odmienia się.

10.1. Przyimki proste

- **almenaux** — przynajmniej, co najmniej, bodajże
- **almene** — przynajmniej, co najmniej (?)
- **anstataux** — zamiast (kogoś/czegoś)
- **çar** — albowiem, bo, ponieważ
- **dum** — podczas gdy, w trakcie
- **da** — (określenie większej nieokreślonej ilości)
- **do** — więc, przeto
- **ecx** — nawet, aż
- **ja** — przecież, wszak (używany tam gdzie inne przyimki nie pasują)
- **kaj** — i, oraz, zaś, a
- **kaj tial** — toteż
- **ke** — że
- **kontrau** — przeciw, wbrew
- **krom** — oprócz, poza
- **kun** — z (czymś/kimś razem)
- **kvankam** — aczkolwiek, choć, chociaż
- **malgraux** — mimo, pomimo (czegoś)
- **nek** — ni, ani
- **po** — po (ile)
- **por** — dla, w zamian, aby
- **por ke** — aby, ażeby
- **preskaux** — prawie, niemal
- **se jeżeli**, **o ile**, **jeśli**, **gdyby**
- **sed** — ale, lecz
- **sen** — bez (czegoś/kogoś)
- **sekve** — następnie, więc, przeto, zatem
- **tamen** — jednak

10.2. Przyimki określające przestrzeń

- **al** — do (czegoś), ku (czemuś)
- **gxis** — aż, aż do (czegoś)
- **antaux** — przed (czymś)
- **malantaux** — za (czymś)
- **tra** — przez (coś), na wskroś (przez środek na wylot)
- **trans** — poprzez (coś), (po powierzchni np. poprzez pole, kraj itp.)
- **sub** — pod (czymś)
- **sur** — na (czymś)
- **super** — nad (czymś), ponad
- **preter** — obok (czegoś), (ale też wzdłuż. W sensie mijania przedmiotu)
- **el** — z (czegoś), z jakiegoś miejsca do innego
- **apud** — przy (czymś), obok
- **ekster** — poza (czymś)
- **inter** — między (jakimiś przedmiotami)
- **laux** — wzdłuż (czegoś)
- **cxirkaux** — dookoła (czegoś)

10.3. Przyimki określające czas

- — przed
- — na początku
- **dum** — w trakcie, podczas
- — na końcu
- **post** — po (jakimś wydarzeniem)
- **gxis** — dopóki
- **ekde** — od czasu, od kiedy

Rozdział 11

Adverbo - Przysłówek

Przysłówki kończą się na literę **-e** jeżeli pochodzą od innych wyrazów np.:

- **bone** — dobrze
- **malbone** — źle
- **rugxe** — czerwono
- **perfekte** — wspaniale
- **konstante, sencxese** — ciągle, wciąż

Jest również grupa przysłówek nie tworzonych od innych wyrazów (przysłówki mają różne końcówki) np.:

- **almenaux** — przynajmniej
- **ankaux** — także
- **ankoraux** — jeszcze
- **apenaux** — załedwie
- **baldaux** — wkrótce
- **hieraux** — wczoraj
- **hodiaux** — dziś
- **morgaux** — jutro
- **preskaux** — prawie
- **ambaux** — obaj
- **for** — precz, won
- **ecx** — nawet
- **ja** — przecież
- **jxus** — właśnie
- **plu** — dalej, nadal
- **tre** — bardzo
- **tro** — zbyt
- **jen** — oto
- **kvazaux** — jakby
- **tuj** — natychmiast
- **tamen** — jednak
- itp.

11.1. Przysłówek od liczebników

Aby utworzyć przysłówek z liczebnika również należy dodać końcówkę **-e** np.:

- **unue** — po pierwsze
- **due** — po drugie
- **cente okdeke kvine** — po sto osiemdziesiąte piąte

11.2. Przysłówki miejsca

Na pytanie **kie?** (gdzie?) można odpowiedzieć: **en domo** ale też można powiedzieć **dome** itp.

11.3. Przysłówki czasu

Na pytanie **kiam?** (kiedy?) można odpowiedzieć: **en nokto** ale można też odpowiedzieć **nokte**

11.4. Przysłówki kierunku

Na pytanie **kien?** (dokąd?) można odpowiedzieć: **al domo** ale też można powiedzieć **domen** itp.

Mi iras domen. — Idę do domu.

Rozdział 12

Numeralo - Liczebnik

Liczebnik to część mowy wyrażająca liczebność przedmiotów.

12.1. Liczebniki główne

0 — nul	10 — dek	
1 — unu	11 — dekunu	10 — dek
2 — du	12 — dekdu	20 — dudek
3 — tri	13 — dektri	30 — tridek
4 — kvar	14 — dekkvar	40 — kvardek
5 — kvin	15 — dekkvin	50 — kvindek
6 — ses	16 — dekses	60 — sesdek
7 — sep	17 — deksep	70 — sepdek
8 — ok	18 — dekok	80 — okdek
9 — naux	19 — deknauux	90 — nauuxdek

100 — cent 1000 — mil

W wyrażeniach *po trzy*, *po cztery*, *po pięć* stosuje się liczebnik główny np.:

- mi disdonas **po tri** fruktoj — rozdają **po trzy** owoce.
- ili prenas **po mil** — oni zabierają **po tysiącu**.

12.2. Liczebniki porządkowe

Liczebnik porządkowy tworzy się z głównego dodając końcówkę **-a** np.:

- unua — pierwszy
- dua — drugi
- centa — setny
- centa okdeka kvina — sto osiemdziesiąty piąty
- mila — tysięczny

12.3. Liczebniki ułamkowe

Aby wyrazić jakąś część całości do liczebnika dodajemy końcówkę **-ono** np.:

- $1/2$ — du**ono**
- $1/3$ — tri**ono**
- $1/4$ — kvar**ono**
- $1/1000$ — mil**ono**

natomiast aby wyrazić ile jest części całości to po prostu podjemy ich liczbę. np:

- $2/3$ — du tri**onoj**
- $3/4$ — tri kvar**onoj**
- $6/7$ — ses se**ponoj**
- $7/8$ — sep ok**onoj**

12.4. Przysłówek od liczebników

Aby utworzyć przysłówek z liczebnika również należy dodać końcówkę **-e** np.:

- **unue** — po pierwsze
- **due** — po drugie
- **cente okdeke kvine** — po sto osiemdziesiąte piąte

albo dodać końcówkę **-foje** np.:

- un**ufoje** — raz
- du**foje** — dwa razy
- tri**foje** — trzy razy

albo końcówkę **-ope** np.:

- un**uope** — w pojedynkę
- du**ope** — we dwoje
- tri**ope** — we trójkę

12.5. Rzeczowniki od liczebników

Rzeczowniki od liczebników to przede wszystkim nazwy liczb i cyfr tworzymy je dodając końcówkę **-o** (właściwą dla rzeczowników) np:

- un**uo** — jedynka
- du**o** — dwójka
- tri**o** — trójka

12.6. Przymiotniki od liczebników

Do liczebnika dodając końcówkę **-obla** tworzymy przymiotnik o znaczeniu krotkości np.:

- **unuobla** — pojedynczy
- **duobla** — podwójny
- **triobla** — potrójny

Rozdział 13

Korelativo - Korelatywy

W zasadzie korelatywy nie są osobną częścią mowy (wszystkie są zaimkami), mimo to tworzą pewną grupę słów powiązanych ze sobą.

	Pytania KI-	Wskazania TI-	Nieokreślenia I-	Grupy CXI-	Zaprzeczenia
Osoby -U*	KIU — kto?	TIU — tamten	IU — ktoś	CXIU — wszyscy	NENI- NENIU — nikt
Przedmiotu -O*	KIO — co?	TIO — tamto	IO — coś	CXIO — wszystko	NENIO — nic, żaden przedmiot
Miejsca -E	KIE — gdzie?	TIE — tam	IE — gdzieś	CXIE — wszędzie	NENIE — ni- gdzie
Kierunku -EN	KIEN — dokąd?	TIEN — w tam- tą stronę / tam	IEN — we wszystkie strony	CXIEN — w każdą stronę	NENIEN — w żadną stronę
Czasu -AM	KIAM — kiedy?	TIAM — wtedy	IAM — kiedyś	CXIAM — za- wsze	NENIAM — ni- gdy
Sposobu -EL	KIEL — jak?	TIEL — tak (w ten sposób)	IEL — jakos	CXIEL — w/na każdy sposób	NENIEL — ni- jak, w/na żaden sposób
Ilości -OM	KIOM — ile?	TIOM — tyle	IOM — ileś	CXIOM — wszystko	NENIOM — nic
Przyczyny -AL	KIAL — dlacze- go?	TIAL — dlatego	IAL — z jakie- goś powodu (dla- czegoś)	CXIAL — z każ- dego powodu	NENIAL — bez powodu (z żadne- go powodu)
Posiadania -ES	KIES — czyj?	TIES — tego	IES — czyjś	CXIES — wszystkich, każdego	NENIES — ni- kogo
Cechy -A*	KIA — jaki,a,e	TIA — taki	IA — jakiś	CXIA — każdy	NENIA — ża- den

* odmienia się przez liczby i przypadki

Do niektórych korelatyw można dodać małe słówka modyfikujące ich znaczenie.
np.:

- **cxi** — partykuła wskazująca bliskość (dodawana np. do korelatyw **T-**)
- **TIO** — tamto, **CXI TIO** — to
- **TIE** — tam, **CXI TIE** — tu
- **TIAM**
- itp.
- **ajn** — zastępuje przyrostek -kolwiek np:
 - **io ajn** — cokolwiek
 - **iu ajn** — ktokolwiek
 - **ie ajn** — gdziekolwiek
- itp.

Rozdział 14

Mowa zależna

Jeżeli zamierzamy przytoczyć czyjąś wypowiedź używamy trybu oznajmującego. Zdanie przytaczane włączamy w całości, poprzedzając je przyimkiem *ke* (*że*), np.:

- **Li parolas:** “mi estas bela” — **Li parolas, ke li estas bela**
- **Prezidento Kennedy parolis:** “Ne demandu, kio Ameriko povas fari por vi, demadu, kio vi povas fari por Ameriko!”. — **Prezidento Kennedy parolis, ke Amerikanoj ne demandu, kio Ameriko povas fari por ili, sed ili demandu, kio ili povas fari por Ameriko.**

Rozdział 15

Zdania złożone

Zdania można ze sobą łączyć w większe zdania złożone.

15.1. Zdania złożone równorzędnie

Zdania można połączyć za pomocą spójników takich jak: **kaj**, **sed** lub bez spójnika ale po przecinku. Połączyć zdania można też za pomocą pewnych konstrukcji:

- **jen ... jen ...**- to ... to ...
- **Ne/Nek ... nek ...** — ani ... ani ...
- **Ju ... des ...** — im ... tym ...
- **kaj ... kaj ...** — i ... i ... (z naciskiem)
- **cxu cxu ...** — czy ... czy ...

15.2. Zdania złożone podrzędnie

Zdania złożone podrzędnie łączymy za pomocą spójników takich jak: **ke**, **por ke**, **se**, **cxar**, **do** np.:

- **sxi parolis, ke sxi estas bela** — ona powiedziała, **że** jest piękna.
- **se ne estas esperanto, ne estus tio cxi kurso.** — **gdyby** nie esperanto, nie istniałby ten kurs.
- **se li acxetis auxton, li estus pli rapide.** — **gdyby** kupił auto, byłby szybciej.
- **mi estus frauxlo, se mi ne estus edzo** — byłbym kawalerem, **gdybym** nie był mężem.
- **mi povas, do mi iras** — mogę, **więc** idę.
- **mi pensas, do mi estas** — myślę, **więc** jestem.

Rozdział 16

Słowotwórstwo

Ponieważ esperanto jest językiem sztucznym to wszystkie słowa zostały stworzone od podstaw. Jednak ilość słów, które trzeba by utworzyć jest tak ogromna, że istnieją reguły mówiące jak nowe słowa tworzyć od już istniejących.

16.1. Wyrazy podstawowe

Jest to zbiór wyrazów, które w żaden sposób nie zostały utworzone z innych wyrazów i nie są zdefiniowane przez inne wyrazy podstawowe. Dlatego koniecznie jest przetłumaczenie tych wyrazów na inny język. Zbiór tych wyrazów prezentujemy poniżej:

16.1.1. Czasowniki

- **darfi-** móc (mieć prawo)
- **devi** — musieć, mieć obowiązek/powinność
- **esti** — być
- **fari** — robić/czynić
- **havi** — mieć
- **povi** — móc (mieć możliwość/umiejętność)
- **vivi** — żyć
- **voli** — chcieć
- (to jeszcze nie wszystkie czasowniki)

16.1.2. Rzeczowniki

- **objekto** — rzecz, obiekt, przedmiot
- **tempo** — czas
- **spaco** — przestrzeń

16.1.3. Zaimki

- **mi**
- **vi**
- itp. (wszystkie zaimki osobowe należą do słów bazowych)

16.1.4. Przyimki

- wszystkie przyimki należą do słów podstawowych

16.1.5. Liczebniki

- wszystkie liczebniki główne należą do słów podstawowych

16.1.6. Korelatywy

- wszystkie korelatywy należą do słów podstawowych

16.1.7. Przysłówki

- **almenaux** — przynajmniej
- **ankaux** — także
- **ankoraux** — jeszcze
- **apenaux** — zaledwie
- **baldaux** — wkrótce
- **hieraux** — wczoraj
- **hodiaux** — dziś
- **morgaux** — jutro
- **preskaux** — prawie
- **ambaux** — obaj
- **for** — precz, won
- **ecx** — nawet
- **ja** — przecież
- **jxus** — właśnie
- **plu** — dalej, nadal
- **tre** — bardzo
- **tro** — zbyt
- **jen** — oto
- **kvazaux** — jakby
- **tuj** — natychmiast
- **tamen** — jednak

16.2. Przedrostki

Oto spis przedrostków:

1. **BO-** — pokrewieństwo przez małżeństwo
2. **DIS-** — rozdanie, rozejście
3. **EK-** — nagłe, początkowe lub chwilowe działanie
4. **EKS-** — były, już nie istniejący
5. **FI-** — moralnie zły

6. **GE-** — obie płcie, grupę lub parę
7. **MAL-** — przeciwieństwo, odwrotność
8. **PRA-** — bardzo dawno w czasie (pra)
9. **RE-** — powtórzenie
10. **MIS-** — błędnie, nietrafnie
11. **DUNO-** — połowicznie

16.3. Przyrostki

Do tworzenia nowych wyrazów używa się też przyrostków. Do tematu wyrazu dodajemy przyrostek a następnie końcówkę określającą część mowy. Poniżej lista przyrostków:

1. **-ACX-** — nieestetyczny, niewłaściwy fizycznie (określenie pejoratywne)
2. **-AD-** — uciążlenie czynności
3. **-AJX-** — konkretna rzecz w kontekście idei
4. **-AN-** — członek grupy, partii, kraju itp.
5. **-AR-** — zbiór
6. **-CXJ-** — spieszczą męskie imiona
7. **-EBL-** — bierna możliwość
8. **-EC-** — abstrakcyjna cecha, stan w kontekście idei
9. **-EG-** — zgrubienia, powiększenia
10. **-EJ-** — miejsce
11. **-EM-** — tendencja, skłonność
12. **-END-** — bierny obowiązek
13. **-ER-** — część, fragment całości
14. **-ESTR-** — zarządce
15. **-ET-** — zdrobnienia
16. **-ID-** — dziecko, potomka
17. **-IG-** — czynność wymuszoną
18. **-IGX-** — czynność samoistną
19. **-IL-** — przedmiot do wykonywania czynności
20. **-IN-** — wskazuje żeńską płć
21. **-IND-** — wskazuje bycie godnym
22. **-ING-** -zawieranie **części** innych przedmiotów
23. **-IST-** — zawód
24. **-NJ-** — spieszczający przedrostek wskazujący żeńską płć
25. **-OBL-** — wielokrotność
26. **-ON-** — ułamek
27. **-OP-** — liczebnik zbiorowy
28. **-UL-** — osoba o określonej czesze
29. **-UJ-** — zawieranie **w sobie** innych przedmiotów

16.4. Wyrazy pochodne

Za pomocą wyrazów podstawowych tworzone są wyrazy pochodne. Wprawdzie każdy wyraz pochodny jest jakby nowym tematem do tworzenia na jego podstawie nowych słów używając przedrostków i przyrostków to mimo to jego znaczenie można opisać za pomocą słów już znajdujących się w języku esperanto. Przykładowo:

- **krei = fari io, kio ankoraux ne estas**
- tworzyć = robić coś, czego jeszcze nie ma

Do definicji niektórych słów pochodnych używa się wcześniej zdefiniowanych innych słów pochodnych.

Rozdział 17

Więcej o esperanto

Więcej na temat esperanto można znaleźć na stronach:

- w Polsce:

1. <http://www.esperanto.pl>
2. <http://esperanto.org.pl>
3. <http://pej.pl>

- i za granicą:

1. <http://lernu.net>
2. <http://esperanto.net>
3. Kurso de espernto <http://www.kurso.com.br/bazo/index.html?pl>

Dodatek A

Informacje o pliku i historia

A.1. Historia

Ta książka została stworzona na projekcie [Wikibooks](#) i napisana przez autorów wymienionych w sekcji Autorzy. Dla wygody czytelników stworzony został niniejszy plik PDF. Najnowsza wersja podręcznika jest dostępna pod adresem <http://pl.wikibooks.org/wiki/Gramatyka`j%C4%99zyka`esperanto>.

A.2. Informacje o pliku PDF i historia

Plik PDF został utworzony z kodu L^AT_EX-a dnia 8 czerwca 2008 na podstawie wersji 3 czerwca 2008 [podręcznika na Wikibooks](#). Najnowsza wersja tego PDF-u jest postępna pod adresem <http://upload.wikimedia.org/wikibooks/pl/5/59/Gramatyka`j%C4%99zyka`esperanto.pdf>.

A.3. Autorzy

[Akira](#), [Arkadiusz Zychewicz](#), [BartekChom](#), [Derbeth](#), [Kj](#), [Lethern](#), [Lohengrin](#), [MonteChristof](#), [Phoenix84](#), [Pietras1988](#), [Piotr](#), [Warszk](#), [Zdzichobot](#) i anonimowi autorzy.

Dodatek B

GNU Free Documentation License

Version 1.2, November 2002

Copyright © 2000,2001,2002 Free Software Foundation, Inc.

51 Franklin St, Fifth Floor, Boston, MA 02110-1301 USA

Everyone is permitted to copy and distribute verbatim copies of this license document, but changing it is not allowed.

Preamble

The purpose of this License is to make a manual, textbook, or other functional and useful document “free” in the sense of freedom: to assure everyone the effective freedom to copy and redistribute it, with or without modifying it, either commercially or noncommercially. Secondly, this License preserves for the author and publisher a way to get credit for their work, while not being considered responsible for modifications made by others.

This License is a kind of “copyleft”, which means that derivative works of the document must themselves be free in the same sense. It complements the GNU General Public License, which is a copyleft license designed for free software.

We have designed this License in order to use it for manuals for free software, because free software needs free documentation: a free program should come with manuals providing the same freedoms that the software does. But this License is not limited to software manuals; it can be used for any textual work, regardless of subject matter or whether it is published as a printed book. We recommend this License principally for works whose purpose is instruction or reference.

1. APPLICABILITY AND DEFINITIONS

This License applies to any manual or other work, in any medium, that contains a notice placed by the copyright holder saying it can be distributed under the terms of this License. Such a notice grants a world-wide, royalty-free license, unlimited in duration, to use that work under the conditions stated herein. The “**Document**”, below, refers to any such manual or work. Any member of the public is a licensee, and is addressed as “**you**”. You accept the license if you copy, modify or distribute the work in a way requiring permission under copyright law.

A “**Modified Version**” of the Document means any work containing the Document or a portion of it, either copied verbatim, or with modifications and/or translated into another language.

A “**Secondary Section**” is a named appendix or a front-matter section of the Document that deals exclusively with the relationship of the publishers or authors of the Document to the Document’s overall subject (or to related matters) and contains nothing that could fall directly within that overall subject. (Thus, if the Document is in part a textbook of mathematics, a Secondary Section may not explain any mathematics.) The relationship could be a matter of historical connection with the subject or with related matters, or of legal, commercial, philosophical, ethical or political position regarding them.

The “**Invariant Sections**” are certain Secondary Sections whose titles are designated, as being those of Invariant Sections, in the notice that says that the Document is released under this License. If a section does not fit the above definition of Secondary then it is not allowed to be designated as Invariant. The Document may contain zero Invariant Sections. If the Document does not identify any Invariant Sections then there are none.

The “**Cover Texts**” are certain short passages of text that are listed, as Front-Cover Texts or Back-Cover Texts, in the notice that says that the Document is released under this License. A Front-Cover Text may be at most 5 words, and a Back-Cover Text may be at most 25 words.

A “**Transparent**” copy of the Document means a machine-readable copy, represented in a format whose specification is available to the general public, that is suitable for revising the document straightforwardly with generic text editors or (for images composed of pixels) generic paint programs or (for drawings) some widely available drawing editor, and that is suitable for input to text formatters or for automatic translation to a variety of formats suitable for input to text formatters. A copy made in an otherwise Transparent file format whose markup, or absence of markup, has been arranged to thwart or discourage subsequent modification by readers is not Transparent. An image format is not Transparent if used for any substantial amount of text. A copy that is not “Transparent” is called “**Opaque**”.

Examples of suitable formats for Transparent copies include plain ASCII without markup, Texinfo input format, LaTeX input format, SGML or XML using a publicly available DTD, and standard-conforming simple HTML, PostScript or PDF designed for human modification. Examples of transparent image formats include PNG, XCF and JPG. Opaque formats include proprietary formats that can be read and edited only by proprietary word processors, SGML or XML for which the DTD and/or processing tools are not generally available, and the machine-generated HTML, PostScript or PDF produced by some word processors for output purposes only.

The “**Title Page**” means, for a printed book, the title page itself, plus such following pages as are needed to hold, legibly, the material this License requires to appear in the title page. For works in formats which do not have any title page as such, “Title Page” means the text near the most prominent appearance of the work’s title, preceding the beginning of the body of the text.

A section “**Entitled XYZ**” means a named subunit of the Document whose title either is precisely XYZ or contains XYZ in parentheses following text that translates XYZ in another language. (Here XYZ stands for a specific section name mentioned below, such as “**Acknowledgements**”, “**Dedications**”, “**Endorsements**”, or

“**History**”).) To “**Preserve the Title**” of such a section when you modify the Document means that it remains a section “Entitled XYZ” according to this definition.

The Document may include Warranty Disclaimers next to the notice which states that this License applies to the Document. These Warranty Disclaimers are considered to be included by reference in this License, but only as regards disclaiming warranties: any other implication that these Warranty Disclaimers may have is void and has no effect on the meaning of this License.

2. VERBATIM COPYING

You may copy and distribute the Document in any medium, either commercially or noncommercially, provided that this License, the copyright notices, and the license notice saying this License applies to the Document are reproduced in all copies, and that you add no other conditions whatsoever to those of this License. You may not use technical measures to obstruct or control the reading or further copying of the copies you make or distribute. However, you may accept compensation in exchange for copies. If you distribute a large enough number of copies you must also follow the conditions in section 3.

You may also lend copies, under the same conditions stated above, and you may publicly display copies.

3. COPYING IN QUANTITY

If you publish printed copies (or copies in media that commonly have printed covers) of the Document, numbering more than 100, and the Document’s license notice requires Cover Texts, you must enclose the copies in covers that carry, clearly and legibly, all these Cover Texts: Front-Cover Texts on the front cover, and Back-Cover Texts on the back cover. Both covers must also clearly and legibly identify you as the publisher of these copies. The front cover must present the full title with all words of the title equally prominent and visible. You may add other material on the covers in addition. Copying with changes limited to the covers, as long as they preserve the title of the Document and satisfy these conditions, can be treated as verbatim copying in other respects.

If the required texts for either cover are too voluminous to fit legibly, you should put the first ones listed (as many as fit reasonably) on the actual cover, and continue the rest onto adjacent pages.

If you publish or distribute Opaque copies of the Document numbering more than 100, you must either include a machine-readable Transparent copy along with each Opaque copy, or state in or with each Opaque copy a computer-network location from which the general network-using public has access to download using public-standard network protocols a complete Transparent copy of the Document, free of added material. If you use the latter option, you must take reasonably prudent steps, when you begin distribution of Opaque copies in quantity, to ensure that this Transparent copy will remain thus accessible at the stated location until at least one year after the last time you distribute an Opaque copy (directly or through your agents or retailers) of that edition to the public.

It is requested, but not required, that you contact the authors of the Document well before redistributing any large number of copies, to give them a chance to provide you with an updated version of the Document.

4. MODIFICATIONS

You may copy and distribute a Modified Version of the Document under the conditions of sections 2 and 3 above, provided that you release the Modified Version under precisely this License, with the Modified Version filling the role of the Document, thus licensing distribution and modification of the Modified Version to whoever possesses a copy of it. In addition, you must do these things in the Modified Version:

- A. Use in the Title Page (and on the covers, if any) a title distinct from that of the Document, and from those of previous versions (which should, if there were any, be listed in the History section of the Document). You may use the same title as a previous version if the original publisher of that version gives permission.
- B. List on the Title Page, as authors, one or more persons or entities responsible for authorship of the modifications in the Modified Version, together with at least five of the principal authors of the Document (all of its principal authors, if it has fewer than five), unless they release you from this requirement.
- C. State on the Title page the name of the publisher of the Modified Version, as the publisher.
- D. Preserve all the copyright notices of the Document.
- E. Add an appropriate copyright notice for your modifications adjacent to the other copyright notices.
- F. Include, immediately after the copyright notices, a license notice giving the public permission to use the Modified Version under the terms of this License, in the form shown in the Addendum below.
- G. Preserve in that license notice the full lists of Invariant Sections and required Cover Texts given in the Document's license notice.
- H. Include an unaltered copy of this License.
 - I. Preserve the section Entitled "History", Preserve its Title, and add to it an item stating at least the title, year, new authors, and publisher of the Modified Version as given on the Title Page. If there is no section Entitled "History" in the Document, create one stating the title, year, authors, and publisher of the Document as given on its Title Page, then add an item describing the Modified Version as stated in the previous sentence.
 - J. Preserve the network location, if any, given in the Document for public access to a Transparent copy of the Document, and likewise the network locations given in the Document for previous versions it was based on. These may be placed in the "History" section. You may omit a network location for a work that was published at least four years before the Document itself, or if the original publisher of the version it refers to gives permission.
- K. For any section Entitled "Acknowledgements" or "Dedications", Preserve the Title of the section, and preserve in the section all the substance and tone of each of the contributor acknowledgements and/or dedications given therein.

-
- L. Preserve all the Invariant Sections of the Document, unaltered in their text and in their titles. Section numbers or the equivalent are not considered part of the section titles.
 - M. Delete any section Entitled “Endorsements”. Such a section may not be included in the Modified Version.
 - N. Do not retitile any existing section to be Entitled “Endorsements” or to conflict in title with any Invariant Section.
 - O. Preserve any Warranty Disclaimers.

If the Modified Version includes new front-matter sections or appendices that qualify as Secondary Sections and contain no material copied from the Document, you may at your option designate some or all of these sections as invariant. To do this, add their titles to the list of Invariant Sections in the Modified Version’s license notice. These titles must be distinct from any other section titles.

You may add a section Entitled “Endorsements”, provided it contains nothing but endorsements of your Modified Version by various parties—for example, statements of peer review or that the text has been approved by an organization as the authoritative definition of a standard.

You may add a passage of up to five words as a Front-Cover Text, and a passage of up to 25 words as a Back-Cover Text, to the end of the list of Cover Texts in the Modified Version. Only one passage of Front-Cover Text and one of Back-Cover Text may be added by (or through arrangements made by) any one entity. If the Document already includes a cover text for the same cover, previously added by you or by arrangement made by the same entity you are acting on behalf of, you may not add another; but you may replace the old one, on explicit permission from the previous publisher that added the old one.

The author(s) and publisher(s) of the Document do not by this License give permission to use their names for publicity for or to assert or imply endorsement of any Modified Version.

5. COMBINING DOCUMENTS

You may combine the Document with other documents released under this License, under the terms defined in section 4 above for modified versions, provided that you include in the combination all of the Invariant Sections of all of the original documents, unmodified, and list them all as Invariant Sections of your combined work in its license notice, and that you preserve all their Warranty Disclaimers.

The combined work need only contain one copy of this License, and multiple identical Invariant Sections may be replaced with a single copy. If there are multiple Invariant Sections with the same name but different contents, make the title of each such section unique by adding at the end of it, in parentheses, the name of the original author or publisher of that section if known, or else a unique number. Make the same adjustment to the section titles in the list of Invariant Sections in the license notice of the combined work.

In the combination, you must combine any sections Entitled “History” in the various original documents, forming one section Entitled “History”; likewise combine

any sections Entitled “Acknowledgements”, and any sections Entitled “Dedications”. You must delete all sections Entitled “Endorsements”.

6. COLLECTIONS OF DOCUMENTS

You may make a collection consisting of the Document and other documents released under this License, and replace the individual copies of this License in the various documents with a single copy that is included in the collection, provided that you follow the rules of this License for verbatim copying of each of the documents in all other respects.

You may extract a single document from such a collection, and distribute it individually under this License, provided you insert a copy of this License into the extracted document, and follow this License in all other respects regarding verbatim copying of that document.

7. AGGREGATION WITH INDEPENDENT WORKS

A compilation of the Document or its derivatives with other separate and independent documents or works, in or on a volume of a storage or distribution medium, is called an “aggregate” if the copyright resulting from the compilation is not used to limit the legal rights of the compilation’s users beyond what the individual works permit. When the Document is included in an aggregate, this License does not apply to the other works in the aggregate which are not themselves derivative works of the Document.

If the Cover Text requirement of section 3 is applicable to these copies of the Document, then if the Document is less than one half of the entire aggregate, the Document’s Cover Texts may be placed on covers that bracket the Document within the aggregate, or the electronic equivalent of covers if the Document is in electronic form. Otherwise they must appear on printed covers that bracket the whole aggregate.

8. TRANSLATION

Translation is considered a kind of modification, so you may distribute translations of the Document under the terms of section 4. Replacing Invariant Sections with translations requires special permission from their copyright holders, but you may include translations of some or all Invariant Sections in addition to the original versions of these Invariant Sections. You may include a translation of this License, and all the license notices in the Document, and any Warranty Disclaimers, provided that you also include the original English version of this License and the original versions of those notices and disclaimers. In case of a disagreement between the translation and the original version of this License or a notice or disclaimer, the original version will prevail.

If a section in the Document is Entitled “Acknowledgements”, “Dedications”, or “History”, the requirement (section 4) to Preserve its Title (section 1) will typically require changing the actual title.

9. TERMINATION

You may not copy, modify, sublicense, or distribute the Document except as expressly provided for under this License. Any other attempt to copy, modify, sublicense or distribute the Document is void, and will automatically terminate your rights under this License. However, parties who have received copies, or rights, from you under this License will not have their licenses terminated so long as such parties remain in full compliance.

10. FUTURE REVISIONS OF THIS LICENSE

The Free Software Foundation may publish new, revised versions of the GNU Free Documentation License from time to time. Such new versions will be similar in spirit to the present version, but may differ in detail to address new problems or concerns. See <http://www.gnu.org/copyleft/>.

Each version of the License is given a distinguishing version number. If the Document specifies that a particular numbered version of this License “or any later version” applies to it, you have the option of following the terms and conditions either of that specified version or of any later version that has been published (not as a draft) by the Free Software Foundation. If the Document does not specify a version number of this License, you may choose any version ever published (not as a draft) by the Free Software Foundation.

ADDENDUM: How to use this License for your documents

To use this License in a document you have written, include a copy of the License in the document and put the following copyright and license notices just after the title page:

Copyright © YEAR YOUR NAME. Permission is granted to copy, distribute and/or modify this document under the terms of the GNU Free Documentation License, Version 1.2 or any later version published by the Free Software Foundation; with no Invariant Sections, no Front-Cover Texts, and no Back-Cover Texts. A copy of the license is included in the section entitled “GNU Free Documentation License”.

If you have Invariant Sections, Front-Cover Texts and Back-Cover Texts, replace the “with ... Texts.” line with this:

with the Invariant Sections being LIST THEIR TITLES, with the Front-Cover Texts being LIST, and with the Back-Cover Texts being LIST.

If you have Invariant Sections without Cover Texts, or some other combination of the three, merge those two alternatives to suit the situation.

If your document contains nontrivial examples of program code, we recommend releasing these examples in parallel under your choice of free software license, such as the GNU General Public License, to permit their use in free software.